

Politiek als lokale belofte

**Wat het succes van lokale partijen ons leert
over democratie**

John Bijl

Jan van Zanen-lezing 2025

Inhoud

1	De belofte van representatie	4
	Vertegenwoordigen als gezamenlijke opdracht	4
	De raadzaal als lege plek van de macht	6
	Van macht naar gezag	8
2	De opkomst en betekenis van lokale partijen	10
	Van ergernis naar organisatie	12
	Pragmatisch-rechts	13
	De noodzaak van ideologie	13
3	Wat politiek kan leren van lokale partijen	15
	Minder marketing, meer vereniging	15
	Wat we moeten veranderen	16
	De ziel van de democratie	17

1

De belofte van representatie

Wat is vertegenwoordiging eigenlijk? En wat bedoelen we als we zeggen dat onze democratie ‘werkt’? Dat lijken eenvoudige vragen, maar dat zijn het niet. Zeker in een tijd waarin het vertrouwen in de politiek onder druk staat, is het belangrijk om terug te gaan naar de kern: wat betekent het dat iemand jou ‘vertegenwoordigt’?

In de eerste plaats vraagt het dat we kijken naar ons democratische bestel zoals het is bedoeld. Want dat doen niet altijd. Onze democratie is, om te beginnen, een *institutionele democratie*: de macht ligt niet bij een persoon, of bij een bepaald onderwerp, maar bij een instelling. In ons geval: de gemeenteraad, de Provinciale Staten, en het nationaal parlement: de Eerste en de Tweede Kamer. Het is geen *themademocratie*, waar besluiten alleen via de inhoud verlopen, bijvoorbeeld via een peiling of een referendum of met burgerpanels, of – zoals in sommige Zwitserse kantons – volksvergaderingen. Die vorm van directe democratie klinkt aantrekkelijk. Maar zonder zorgvuldige organisatie, kritische massamedia en blijvende participatie mist ze vaak de openbare worsteling, de openheid van directe interactie, de gezamenlijke weging – en daarmee de verantwoording die juist een gekozen orgaan mogelijk maakt.

We hebben zeker geen persoonsdemocratie, zoals je die ziet in presidentiële stelsels in de VS of Japan, of bij een rechtstreeks gekozen burgemeester in Duitsland en België. In deze systemen wordt het gezag via verkiezingen aan één persoon opgehangen. Ons systeem is een stelsel waarin we samen besluiten nemen via een gekozen groep mensen die namens ons – tijdelijk – de verantwoordelijkheid voor het besturen van de gemeente draagt.

Vertegenwoordigen als gezamenlijke opdracht

Het gevolg is dat vertegenwoordiging iets anders vraagt dan een persoonlijk gevoel van herkenning. Degene die jou vertegenwoordigt is niet per se iemand die op je lijkt, of iemand die precies zegt wat jij ook zou zeggen. Het is ook niet

alleen iemand met wie je op de foto wilt, die goed ligt bij Jinek of aan tafel zit bij Vandaag Inside.

Vertegenwoordiging is het vertrouwen dat je stem is gehoord – zelfs als je het niet eens bent met het besluit. Dat het proces klopt. Dat de mensen die je gekozen hebt, zich inspannen om het geheel te overzien. En vooral: dat ze dat samen doen.

Vertegenwoordiging is niet iets wat één iemand doet. Het is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de hele raad. De gemeentewet zegt het al: *de raad vertegenwoordigt alle inwoners van de gemeente*. Vertegenwoordigen is een gezamenlijke – en wat mij betreft ondeelbare – opdracht.

Ook als jouw favoriete politicus je teleurstelt – omdat hij in coalitieonderhandelingen een draai maakt, zich vergist of simpelweg niet levert – betekent dat nog niet dat het systeem faalt. Het kenmerk van een democratie is juist dat niemand alleen verantwoordelijk is, maar dat we het samen doen. Het vertrouwen zit niet in het individu, maar in het geheel. In het idee dat belangen worden gewogen, dat er openheid is over de keuzes, en dat besluiten worden genomen door mensen die je kunt volgen – ook al volg je ze niet altijd.

Het is dus ook niet zo problematisch dat Hans Vollaard¹ vorig jaar op deze plaats tot de conclusie komt dat politici van lokale partijen niet zo heel veel anders zijn dan politici die uitkomen voor een landelijk opererende partij. Eerlijk gezegd vind ik het zelfs een geruststellende gedachte. De mens is een politiek dier zei Aristoteles al, en het zou toch raar zijn als er verschillende onderklassen – in correct potjeslatijn de *homo politicus centralis* en de *homo politicus localis* – zouden zijn.

Wat mij betreft is het ook de verkeerde vraag of lokale politici anders, of beter of slechter zijn in het vertegenwoordigen van de bevolking. Een verkeerd uitgangspunt, zelfs. Die vraag doet geen recht aan de verschillen tussen lokale politieke partijen. Politieke partijen zijn er van alle gesternten, van links (zoals de Progressieve partij in Aalten) tot rechts (bijvoorbeeld Gemeentebelangen in Ede). Verschil is er ook niet in kwaliteit, zoals wel eens wordt gezegd. Iedere vereniging is in staat kneuzen op de lijst te zetten. En politici met uitzonderlijke kwaliteiten komen ook niet alleen in één soort partij voor.

De hoofdvraag is niet of politici van lokale partijen 'beter' de bevolking

1 Hans Vollaard, *De vertegenwoordigingswijze van lokale partijen: een succesvol recept?* (Jan van Zanen-lezing 2024)

vertegenwoordigen. De vraag is of lokale partijen bijdragen aan een betere volksvertegenwoordiging. Niet: zijn lokale partijen beter? Niet: zijn ze professioneler of sympathieker? Maar: maken zij de democratie herkenbaarder, menselijker, gezaghebbender?

De raadzaal als lege plek van de macht

Het vertrouwen in de politiek is laag – en dat geldt niet alleen voor Den Haag. Ook lokaal komt er niet best af. Slechts één op de drie Nederlanders zegt vertrouwen te hebben in de gemeenteraad². In een onderzoek naar de redenen waarom Brabantse kiezers niet gingen stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2018, tekende onderzoeker Julien van Ostaaijen vooral desinteresse op, gevolgd door een laksig ‘ik heb me er niet in verdiept’³. Onderzoek van Hans Vollaard zegt dat veel burgers zich ook op lokaal niveau niet vertegenwoordigd voelen⁴. Ook bij de laatste gemeenteraadsverkiezingen in Rotterdam – opkomst 39,1 procent – constateerde Vollaard onbekendheid van de gemeentepolitiek⁵.

Samengevat: mensen weten niet waarom ze zouden moeten stemmen. En als ze dat al zouden weten, dan weten ze niet waar partijen voor staan. En als ze dát al zouden weten, weten ze niet op wie ze moeten stemmen. Ze kennen de mensen niet. Ze herkennen zich niet in de taal, het gedrag, de mensen of de besluiten van hun gemeenteraad. Politiek lijkt ver weg, misschien zelfs ontoegankelijk.

En in zekere zin klopt dat ook wel. De Franse filosoof Claude Lefort beschreef de democratie ooit als een stelsel waarin de macht permanent leeg is – als een lege stoel die voortdurend tijdelijk wordt bezet, maar die nooit definitief van iemand is. En juist die leegte maakt democratie mogelijk. Omdat niemand de macht bezit, kan iedereen er tijdelijk in plaatsnemen. Althans, volgens Lefort. Zelf zou ik het iets anders zeggen. Democratie is geen stoelendans, maar een gedeeld proces. De macht hoeft niet bezét te worden – ze moet worden gedeeld, met anderen, voortdurend.

2 CBS (2023). *Vertrouwen in de overheid*. In: Sociale samenhang en welzijn 2023. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2023/sociale-samenhang-en-welzijn-2023> (zie tabel 5.2: vertrouwen in politieke instituties).

3 Julien van Ostaaijen e.a. *‘Ik weet niet wat ze daar doen joh’* (Tilburg, 2018)

4 Hans Vollaard, (2024). *De vertegenwoordigingswijze van lokale partijen*. Lezing Jan van Zanen-lezing, Raad voor het Openbaar Bestuur, januari 2024.

5 Marianne van Bochove, Hans Vollaard, Christine Bleijenbergh e.a. *Opkomst en vertegenwoordiging van Rotterdammers*. <https://www.dehaagsehogeschool.nl/media/opkomst-van-rotterdammers-bij-gemeenteraadsverkiezingen>

De lege stoel is dan ook geen tekortkoming – het is een kenmerk. Het sleutelwoord is ook niet macht, maar gezag. Macht is formeel: het recht om te beslissen over anderen. Gezag is iets anders: het vermogen om je stem mee te laten tellen. Macht kun je krijgen, gezag moet je verdienen.

En gezag – dat is waar het vaak rammelt. Niet omdat het systeem stuk is, maar omdat mensen het gevoel kwijt zijn dat besluiten ook over hen gaan. Dat ze worden genomen door mensen die ze vertrouwen, of althans: kunnen volgen. Dat het debat herkenbaar is, en de afweging eerlijk.

Het is mijn overtuiging dat de aantrekkingskracht van lokale partijen deels te danken is aan het feit dat ze het idee geven meer nabij te staan. Dat begint al met partijlogo's. In een draadje op toen nog Twitter verzamelde schrijfster Mirthe Westrik partijlogo's van lokale lijsten⁶. Veel ervan leken rechtstreeks uit WordArt te komen. Zonder reclamebureau en zonder huisstijlhandboek. Doet dat er toe? En of dat er toe doet! De kneuterigheid van lokale logo's maakt ze geloofwaardiger. De visuele onbeholpenheid is het bewijs dat het hier om gewone mensen gaat. Het geeft een geromantiseerde beeld van een groep betrokken inwoners die met een geodriehoek uit hun schooltijd een partijlogo in elkaar knutselen.

Juist in het zichtbare, soms knullige werk zie je dat politiek geen marketingproduct is, maar mensenwerk. Daarom ben ik ook zo'n groot voorstander van verkiezingsposters plakken. Geen geautomatiseerd drukwerk, geen voorgefreesde borden van glimmend dibond. Geen e-mail naar de griffie om een digitaal bestandje aan te leveren, maar zelf op een ladder klimmen. Met vrijwilligers in regenjassen en een emmer behanglijm. Met borden om lantaarnpalen die verregen en loslaten in de storm, posters die scheef voor de ramen hangen. Ik geloof oprecht dat de opkomst minstens twee procentpunt stijgt als elk partijlid een poster voor z'n raam zou hangen.

Wie wel eens een raadsvergadering heeft gevolgd, weet dat je ook in de taal verschil hoort. In 2013 zat ik bij de raadsvergadering in het Drentse Coevorden⁷. Het ging over het opheffen van de particuliere deelcommissies voor plattelandsvernieuwing. Ooit bedoeld als platform voor actieve burgers, maar inmiddels leeggelopen. Voor iedereen was het duidelijk dat het zo niet langer kon. Maar – inmiddels overleden – raadslid Frits Klasen van Gemeentebelangen

6 <https://x.com/MirtheWestrik/status/1460690989140566020>

7 John Bijl, *Mystery Burger: Niet alleen maar goede beslissingen in Binnenlands Bestuur*, 2012. <https://www.binnenlandsbestuur.nl/bestuur-en-organisatie/de-kwaliteit-van-een-politiek-besluit-zit-niet-alleen-de-het-besluit-zelf-de>

liet zien dat het méér was dan een zakelijke beslissing. 'Ik ben het er niet mee eens hoe de deelcommissies worden weggezet in de notitie,' zei hij, in plat Drents. 'Ik ben niet tegen het opheffen, maar wel tegen het beeld dat ze niks voor elkaar hebben gekregen.' Het besluit veranderde er niet door, maar Klasen voegde met zijn taal en toon empathie eraan toe.

Juist dát laat zien dat politiek geen zaak is van afstandelijke instituten, maar van 'eenvoudige sukkels als u en ik', zoals journalist Jan Blokker ooit zei. Democratie hoeft niet gelikt te zijn. Ze moet eerlijk voelen. Nabij. Herkenbaar. Menselijk.

Van macht naar gezag

Want daar begint gezag: niet bij perfectie, maar bij herkenning en vertrouwen. Hetzelfde geldt voor wat er na de verkiezingen in de raadzaal gebeurt – en voor de besluiten die moeten worden genomen. Dan moeten besluiten draagvlak vinden – we noemen dat *politieke legitimiteit* – om gezag te krijgen.

Dat gezag berust op drie pijlers. De eerste is *formele legitimiteit*: zijn de wetten gevolgd, zijn de stappen juist gezet? Dat is de juridische kant. Belangrijk, maar niet het enige.

De tweede pijler is de *legitimiteit van de rechtvaardige procedure*. Is het proces eerlijk verlopen? Maar nog belangrijker: zijn de belangen zichtbaar gewogen? Waren de argumenten duidelijk? Werden tegenstemmen gehoord, of weggewuifd? Die legitimiteit van de rechtvaardige procedure raakt aan het hart van representatie. Mensen pikken het eerder als ze zien dát er een serieuze afweging is gemaakt – ook als de uitkomst hen tegenvalt⁸.

En dan is er nog de derde pijler: *legitimiteit van het charismatisch gezag*. Dat klinkt als een kwestie van persoonlijkheid, maar dat is het niet. Het gaat om de vraag of mensen het gevoel hebben dat het instituut gemeenteraad 'van hen' is, en op een nette manier ruimte geeft voor het debat. Het maakt bijvoorbeeld uit of de sfeer in het debat respectvol is. Een raad die elkaar affakkelt en debatteert met de ellebogen, roept geen vertrouwen op. De omgangsvormen, de parlementaire cultuur, moeten ook gezag uitstralen. Raadsleden moeten zich bewust zijn van het ambt dat zij bekleden.

De Tweede Kamer en sommige bewindspersonen geven hierin helaas niet het beste voorbeeld. Hun stijl is beeldbepalend en moeilijk te negeren, maar dat maakt hen nog niet navolgenswaardig. Helaas zie ik toch dat ook lokale politici

8 John Bijl, *De staat van het debat in Terug naar de toekomst, jaarboek van de Vereniging van Griffiers*. SDU, 2012

zich eraan spiegelen. En dat is problematisch. Niet alleen omdat het afleidt van het echte werk, maar omdat het het gezag van de raad als geheel ondermijnt. Wie alleen zendt, vertegenwoordigt niet. En wie alleen strijdt, wekt geen vertrouwen.

Macht krijg je door een zetel, gezag verdien je door je manier van besturen. Om in een democratie vertrouwen te winnen draait het niet om wie de meeste stemmen kreeg, maar om hoe zorgvuldig en invoelbaar besluiten tot stand komen. De bijdrage van lokale partijen daarin wordt stelselmatig beloond door de kiezer.

2

De opkomst en betekenis van lokale partijen

De opkomst van lokale partijen is een van de opvallendste ontwikkelingen in de Nederlandse politiek van de afgelopen decennia. Wat begon als een bescheiden fenomeen is uitgegroeid tot een structureel onderdeel van het politieke landschap. Inmiddels zit op meer dan een derde van alle gemeenteraadszetels iemand van een lokale kieslijst. Dat is niet toevallig en ook geen afwijking van het systeem. Lokale partijen zijn de voortzetting van iets wat in de democratie altijd heeft bestaan: gewone mensen die zich organiseren om hun gemeenschap te vertegenwoordigen.

Politieke verenging is al zo oud als democratie zelf. In Athene richtten burgers verenigingen op om gezamenlijk belangen te behartigen⁹. Soms religieus, soms sociaal, meestal allebei. Ook in het republikeinse Rome organiseerden burgers zich in associaties, clubs en netwerken. Die *amicitiae* – vriendschapsnetwerken voor ombudspolitiek, maar ook cliëntelisme – boden niet alleen sociale steun, maar functioneerden ook als platform voor politieke invloed¹⁰.

Politieke partijen worden vaak gezien als dragers van idealen, maar hun oorsprong is meestal veel minder verheven. Zoals hoogleraar en oud-politicus Ruud Koole ooit samenvatte: 'politieke partijen zijn vrijwel altijd de vrucht van politieke onvrede'¹¹. Partijen ontstaan wanneer mensen het gevoel hebben dat hun stem niet wordt gehoord, hun belangen worden vergeten, of hun waarden worden miskend.

Soms gaat het om *emancipatie*: de wens om een groep zichtbaar te maken die

9 Voor de rol van verenigingen in de Atheense democratie, zie: Nicholas F. Jones, *The Associations of Classical Athens: The Response to Democracy* (New York: Oxford University Press, 1999).

10 Peter Brunt, *Amicitia in the Late Roman Republic*. *The Cambridge Classical Journal*, 11, 1-20.

11 Ruud Koole, *Politieke partijen in Nederland* (Het Spectrum, 1995)

zich niet gehoord voelt. Zo ontstonden de eerste katholieke kiesverenigingen in Nederland, en de socialistische bewegingen die later de basis zouden vormen van de SDAP. De behoefte aan representatie bestaat nog steeds. Denk is in beginsel een emancipatoire beweging. Deze partij biedt een stem aan de meer sociaal-conservatief georiënteerde kiezer uit de arbeidersklasse, vaak met een Turkse of Marokkaanse achtergrond. Waar die kiezers voorheen nog genoeg moesten nemen met een kandidaat met een etnisch uithangbord bij de PvdA of het CDA, bood Denk hen een platform waar hun normen, zorgen en politieke identiteit centraal stonden¹².

Ook lokale partijen passen in die traditie. Ze zijn vaak niet opgericht langs de oude scheidslijnen van arbeid, geloof of sekse. Maar hun kern is evenzeer emancipatoir. Lokale partijen ontstaan in wijken, dorpen of kernen die zich vergeten voelen. Bijvoorbeeld omdat na een herindeling de voorzieningen verdwijnen. Ze richten zich op mensen die niet zozeer 'achtergesteld' zijn in economische zin, maar die zich politiek verwaarloosd voelen. Lokale lijsten als 'Inwonersbelangen' of 'Echt Voor...' zijn vaak begonnen met de eenvoudige constatering: 'Wij tellen ook mee.' Omdat ze minder gebonden zijn aan bestaande landelijke ideologieën en structuren, kunnen ze sneller ruimte bieden aan nieuwe groepen die hun stem willen laten horen.

Partijen ontstaan voor emancipatie, andere keren gaat het om *ideologie*: de overtuiging dat de samenleving anders moet worden ingericht. Dat zijn natuurlijk de grote stromingen van het socialisme, het liberalisme en de christendemocratie. Maar er zijn ook recentere voorbeelden. Partijen als D66, opgericht om de democratie te vernieuwen. De Partij voor de Dieren, ontstaan uit de overtuiging dat niet de mens, maar de planeet centraal moet staan. Of BIJ1, dat niet alleen strijdt tegen racisme, maar ook streeft naar een radicalere vorm van gelijkheid dan die ons economisch systeem nu kenmerkt.

Ook lokaal ontstaan partijen soms uit ideologie. Partijen die niet alleen een wijk, dorp of regio willen vertegenwoordigen, maar ook vanuit idealen politiek willen bedrijven: duurzamer, inclusiever, transparanter – of juist hechter en traditioneler. Bij lokale groene partijen en lokale partijen als Culemborg van Nu, Stadspartij Wageningen en ROSA in Zaanstad zien we hoe zulke respectievelijk inclusieve, groene en sociale initiatieven ideologisch bijdragen aan het debat over de toekomst van hun stad.

¹² Denk 1 jaar later: Van Baarle heeft angel uit wantrouwen tegen zijn partij getrokken (AD, 24 april 2019). https://www.ad.nl/rotterdam/denk-1-jaar-later-van-baarle-heeft-angel-uit-wantrouwen-tegen-zijn-partij-getrokken~a04cef26/?cb=c533bd4c-8e6d-4d74-9aaa-c26f0160b8d7&auth_rd=1

Van ergernis naar organisatie

Partijen ontstaan ook vaak – misschien wel het vaakst – uit pragmatisme: omdat er iets geregeld moet worden. Een bedrijventerrein dat niet mag uitbreiden. Een schoolgebouw dat op instorten staat. Een dorps huis dat dreigt te verdwijnen. Niet de grote ideologische tegenstellingen zijn dan het startpunt, maar de eenvoudige vraag: ‘Waarom luistert er niemand naar ons?’ Lokale partijen ontstaan vaak omdat gewone burgers ontdekken dat politieke betrokkenheid niet alleen begint bij abstracte waarden, maar juist bij heel tastbare zorgen.

Dat is misschien wel de mooiste kracht van lokale partijen: dat ze het vermogen laten zien om ergernis te vertalen naar organisatie, en onvrede om te smeden tot betrokkenheid. Niet door luidruchtige oppositie alleen, maar door zelf verantwoordelijkheid te nemen: programma’s te schrijven, kandidaten te werven en lijsten samen te stellen. Zo maken ze zichtbaar dat democratie niet uit de lucht komt vallen, maar elke dag opnieuw gemaakt wordt.

Omdat hun wortels anders zijn, vertegenwoordigen lokale partijen vaak ook een andere stijl van politiek bedrijven dan landelijke partijen. Waar landelijke partijen soms gevangen zitten in abstracte vergezichten en ideologische tegenstellingen, zijn lokale partijen geworteld in de praktijk. Ze praten over lantaarnpalen, over verkeersdrempels, over het behoud van de eigen dorpskern. En juist daardoor brengen ze iets terug wat in de landelijke politiek weleens verloren gaat: nabijheid, herkenning en praktische betrokkenheid.

Gerard Schouw, Stavros Zouridis en Pieter Tops onderscheiden vijf stijlen van volksvertegenwoordiging: *de partijpoliticus*, *de bestuurder*, *de coach*, *de ombudspoliticus* en *de volger* of backbencher of dossiervreter¹³. Ik denk dat de kiezer behoefte heeft aan vertegenwoordig van al die stijlen. Nog niet zo lang geleden – al lijkt het inmiddels een eeuwigheid – zette het CDA twee totaal verschillende kandidaten onder elkaar op de kieslijst: bestuurder Wopke Hoekstra en dossiervreter Pieter Omtzigt. Ze haalden ongeveer evenveel stemmen.

Lokale partijen blijken juist de stijlen te versterken die bij landelijke partijen vaak ondervertegenwoordigd zijn. Ze leveren vaker ombudspolitici – volksvertegenwoordigers die zeggen er vooral te zijn voor concrete problemen van inwoners – en dossierkenners met kennis van het sociaal domein of die weten wat er soms tot drie generaties terug speelt in hun wijk of dorp. Daarmee vullen ze iets aan wat kiezers nog altijd zoeken: niet alleen retoriek of abstracte debatten, maar praktische oplossingen en herkenbare vertegenwoordiging.

¹³ Pieter Tops en Stavros Zouridis, *De binnenkant van politiek: vertegenwoordiging en verandering in lokale democratie* (Atlas, 2002).

Pragmatisch-rechts

Maar lokale partijen vullen niet alleen praktische gaten in het lokale bestuur. Ze vullen ook een ideologisch gat dat in de landelijke politiek steeds zichtbaarder wordt: het gematigde, pragmatisch-conservatieve geluid. Nederland heeft historisch gezien altijd moeite gehad met het ontwikkelen van brede conservatieve bewegingen. Wie hechtte aan traditie, gemeenschap en lokale verbondenheid vond soms onderdak bij middenpartijen als het CDA of verstopt in het klassiek-liberalisme van de VVD, maar zag zijn overtuigingen zelden echt scherp verwoord.

Pas de laatste jaren lijkt dit geluid zich meer openlijk te manifesteren, met kiezerskeuzes voor BBB, NSC en natuurlijk PVV. In de landelijke politiek voelt het nog niet helemaal alsof de kiezer z'n draai heeft gevonden. De blinde vlek bestaat nog steeds. Nog steeds bewegen de meeste landelijke partijen zich rondom sociaaleconomische links-rechts tegenstellingen, of polariseren ze rond culturele identiteitskwesies. Maar het dagelijkse, pragmatisch-conservatieve wereldbeeld van veel Nederlanders – gericht op veiligheid, herkenbaarheid, gemeenschapszin – blijft ondervertegenwoordigd. Lokale partijen hebben dat beter voor elkaar. In toon en houding vertegenwoordigen ze wat je 'pragmatisch-rechts' zou kunnen noemen¹⁴. Zij slagen er vaak beter in om juist deze groep een stem te geven. Niet uit ideologische scherpslijperij, maar door hun stijl en toon: nuchter, praktisch, behoudend waar het kan, en vernieuwend waar het moet.

De noodzaak van ideologie

Het is geen toeval dat deze lokale partijen de meest succesvolle zijn. Want pragmatisme alleen is in de politiek niet genoeg. Politiek kan niet zonder gedeelde waarden en beginselen. Een partij die alleen samenkomt om een praktisch probleem op te lossen, dreigt uit elkaar te vallen zodra de acute aanleiding verdwijnt. Om duurzaam te zijn hebben partijen, ook lokale, meer nodig: een gedeeld verhaal, een gedeeld beeld van wat goed bestuur betekent en welk soort samenleving ze willen bouwen.

Succesvolle lokale bewegingen zoals Leefbaar Rotterdam, Deventer Sociaal en POV in Zaanstad laten zien dat een vleugje ideologie de partij een fundament biedt dat niet met slechts lokale identiteit is op te vullen.

Uiteindelijk kan geen enkele politieke partij blijven bestaan zonder gedeelde beginselen. Dat hoeft geen dichtgetimmerd ideologisch manifest te zijn. Maar

14 5 redenen waarom Geert Wilders overal in de regio de winnaar van de verkiezingen werd
<https://www.rijnmond.nl/nieuws/1743123/5-redenen-waarom-geert-wilders-overal-in-de-regio-de-winnaar-van-de-verkiezingen-werd>

het vraagt wel om een gedeeld kompas. Juist in de lokale politiek is het belangrijk om niet alleen te zeggen wát je wilt bereiken, maar ook waarom. Bovendien sluiten pragmatisme en ideologie elkaar niet uit. Integendeel. Zelfs de keuze om straatverlichting te verbeteren of een dorpsplein opnieuw in te richten drukt uiteindelijk waarden uit. Straatlantaarns zijn verrassend politiek-filosofisch: wit licht verhoogt het veiligheidsgevoel, zacht licht vergroot de leefbaarheid. Een romantisch dorpsplein versterkt de sociale samenhang; een functioneel plein biedt ruimte voor festivals. In de Brabantse gemeente Halderberge zag ik een vergadering over de Algemene Plaatselijke Verordening. Moest de APV ruiters verplichten uitwerpselen van hun rijdier meteen op te ruimen of, zoals het er nu stond, binnen twee uur? Naast de vragen over de praktische uitvoerbaarheid van beide, zag ik ook een debat over of regels praktisch of normatief moeten zijn. Een van de meest politiek-filosofische debatten die ik vorig jaar zag ging gewoon over paardenpoep.

3

Wat politiek kan leren van lokale partijen

Wie alleen naar de krantenkoppen kijkt, zou denken dat de democratie in crisis verkeert. Vertrouwen daalt, opkomstcijfers geven reden tot zorg en de toon van het debat wordt steeds grimmiger. Toch klopt dat beeld maar ten dele. De democratie is niet stuk. Ze is hooguit zoekende.

Zoals politicoloog Tom van der Meer¹⁵ uitlegde, is het vertrouwen in de democratische spelregels in Nederland nog altijd opvallend hoog. Wat wankelt, is niet het geloof in de democratie, maar het vertrouwen in politieke partijen en bestuurders. De kiezer beweegt. En zoekt. Kijk maar naar de grillige uitslagen bij de verkiezingen waar lokale partijen geen grote rol spelen. Bij de laatste en voorlaatste Provinciale Statenverkiezingen werd in korte tijd steeds een andere partij de grootste – Forum voor Democratie in 2019 en BBB in 2023 – om bij de landelijke verkiezing die erop volgde alweer fors te hebben ingeleverd. Bij de laatste Tweede Kamerverkiezingen haalde de nieuwe partij Nieuw Sociaal Contract een grote winst; het is de vraag of de beweging de volgende Statenverkiezingen überhaupt haalt.

Tegen die achtergrond valt de groei van lokale partijen des te meer op. Lokale partijen bewijzen dat burgers de democratie niet verlaten, maar haar juist opnieuw willen invullen. Ze laten zien dat vertrouwen niet wordt hersteld door nieuwe campagnes of nog scherpere marketing, maar door herkenbaarheid, nabijheid en betrokkenheid. Door politiek te bedrijven die tastbaar en invoelbaar is.

Minder marketing, meer vereniging

Te lang hebben landelijke partijen gefunctioneerd als kandidatenmachines. Ze zochten naar mensen die goed lagen bij de kiezer, die handig waren in campagnes, die snel zichtbaar konden worden. Maar daarmee verloor het partijleven zijn fundament: het zijn van een vereniging. Een gemeenschap van

15 Tom van der Meer, *Niet de kiezer is gek*. Het Spectrum, 2017

burgers, verenigd door gedeelde waarden en idealen.

Lokale partijen zijn daarin vaak dichter bij de kern gebleven. Ja, ze hebben gemiddeld veel minder leden dan landelijke partijen. Maar hun leden zijn vaker actief, vaker betrokken, vaker zichtbaar in hun gemeenschap. Lid zijn van een lokale partij is niet alleen een handtekening onder een formulier; het betekent meedoen, meepraten, mee vormgeven. Niet alleen bij verkiezingen, maar de hele vier jaar door. Dat laat zien waar de echte kracht ligt. Politieke partijen moeten geen HR-bureaus zijn die kandidaten scouten en opleiden. Ze moeten weer gemeenschappen zijn, waarin ideeën rijpen, waarin leden betrokken zijn en waarin politiek begint bij het delen van waarden – niet alleen bij het halen van stemmen.

Wat we moeten veranderen

Daar ligt dus werk aan de winkel. Niet alleen voor lokale partijen, maar zeker voor landelijke partijen. Drie dingen moeten veranderen. En op één zaak moet we letten.

Ten eerste: financiering. Lokale partijen moeten eindelijk toegang krijgen tot structurele financiering. Niet als gunst, maar als erkenning van hun rol in de democratie. De kosten zijn gering – ongeveer zeven miljoen euro per jaar¹⁶ – maar de betekenis is groot. Politieke partijen zijn meer dan kieslijsten; ze zijn gemeenschappen. En die gemeenschappen verdienen steun.

Maar we moeten – ten tweede – ook naar de aard van de financiering kijken. Niet alleen meer geld, maar geld dat gericht is op het versterken van het verenigingsleven. Subsidies van alle politieke partijen – landelijk en lokaal – moeten niet alleen afhangen van electorale succes, maar ook van hun vermogen een verenging te zijn. Met een minimum aantal leden¹⁷ en normen voor interne democratie, het moeten organiseren van debatbijeenkomsten zoals politieke cafés en ledenactiviteiten wijzen we partijen op hun maatschappelijke verantwoordelijkheid, en niet alleen op hun bestuurlijke verantwoordelijkheid.

Ten derde pleit ik ervoor in ons systeem vast te leggen dat lokale partijen

¹⁶ Op basis van een vereenvoudigde toepassing van de huidige Wet financiering politieke partijen (Wfpp): circa 3.000 euro basisfinanciering per partij, 1.000 euro per lokale raadszetel, plus een kleine ledenvergoeding. Gebaseerd op een schatting van ongeveer 750 lokale partijen met een totaal van circa 3.000 raadszetels en 30.000 leden.

¹⁷ John Bijl, *Natuurlijk moet een politiek partij leden hebben* (Binnenlands Bestuur, 18 oktober 2024) en John Bijl, *In onze democratie zijn ledenpartijen noodzakelijk* (NRC, 18 oktober 2024)

volwaardige politieke bewegingen zijn – en de gemeente de bakermat is van onze democratie. In dat licht zou het logisch zijn niet de Provinciale Staten, maar de gemeenteraden de leden van de Eerste Kamer te laten kiezen. Gemeenteraden zijn dicht bij de samenleving geworteld. Ze representeren de politieke verhoudingen beter dan de Provinciale Staten en ze vertegenwoordigen ook beter onze sociale en culturele verscheidenheid. Een Eerste Kamer die wordt gekozen door gemeenteraden zou de kloof tussen inwoner en politiek kunnen verkleinen, en het lokale gezag versterken. Met als bonus dat de gemeenteraden sterker betrokken worden bij beleid dat hen rechtstreeks raakt, zoals medebewindstaken, decentralisaties en debatten over het gemeentefonds¹⁸.

Tot slot moeten we letten op hoe wij naar verkiezingen kijken. Ideeën als een kiesdrempel of de recente proefballon, het districtenstelsel, lijken aantrekkelijk maar brengen grote risico's met zich mee. Ze centraliseren de macht en drukken kleinere partijen weg. Politieke representatie verschaalt, terwijl persoonsdemocratie verder wordt opgedrongen in een systeem dat daar formeel helemaal niet voor bedoeld is.

Dat raakt niet alleen Den Haag. Zo'n districtenstelsel verandert bijvoorbeeld de dynamiek van alle verkiezingen. Gemeenteraadsverkiezingen worden in zo'n systeem nog nadrukkelijker beoordeeld als tussenstand voor de landelijke politiek. De lokale democratie verandert van een gemeenschap die zichzelf bestuurt in een oorlogsfront voor Haagse beeldvorming. Nieuwsberichten zullen nog vaker klikklare koppen krijgen zoals *Hoe de Tweede Kamer eruit zou zien als er nu verkiezingen waren!* Dat ondermijnt volledige de lokale eigenheid en behoeften van het zelfbestuur. Alles wijst erop dat de invoering van een districtenstelsel niet méér lokale democratie zal opleveren, maar minder. Het trekt de politieke logica van boven naar beneden door. Lokale partijen verliezen ruimte, lokale media verliezen hun oriëntatie, en burgers verliezen hun directe herkenning in het bestuur. De toekomst van de democratie vraagt geen simplificatie, maar het koesteren van gemeenschapsvorming en haar bijbehorende bonte en weerbarstige veelstemmigheid. Zonder die veelstemmigheid verliest de democratie haar ziel.

De ziel van de democratie

Wie lokale politici waardeert, erkent zelfbestuur. Wie lokale partijen erkent, waardeert democratie.

Met het meer respecteren van lokale politici, waarderen we de kracht van zelfbestuur en democratie. Met het beter waarderen van lokale partijen, erkennen

¹⁸ John Bijl, *In de Senaat hoort geen Statenstem*. Binnenlands Bestuur, 27 mei 2019.

we ook beter wat onze democratie is. Misschien is wel de mooiste les van de groei van lokale partijen dat democratie geen streven naar gelijkheid of eenvormigheid is, maar een oefening in verscheidenheid. De sterkte van een democratie is de mate waarin ze oneindige diversiteit, in oneindige combinaties kan omarmen.

Lokale partijen herinneren ons eraan dat echte gemeenschap niet ontstaat uit gelijke stemmen, maar uit het vermogen om verschillen te dragen, te verbinden en samen te besturen. Ze laten zien dat democratie niet alleen draait om regels, instituties of procedures, maar vooral om mensen die samen verantwoordelijkheid nemen voor hun gemeenschap.

Niet de vraag óf lokale partijen beter vertegenwoordigen doet ertoe, maar het besef dát hun aanwezigheid de vertegenwoordigende democratie rijker en herkenbaarder maakt.

De toekomst van de democratie wordt geschreven door mensen die het lef hebben om opnieuw een gemeenschap te zijn. Democratie is geen wedstrijd in macht, maar een gezamenlijke zoektocht naar vertegenwoordiging. Niet het recht van de luidste stem, maar het gezamenlijke werk om alle stemmen te laten klinken. Niet de technische perfectie van het proces, maar de menselijke imperfectie van het gesprek.

Zo blijft de democratie niet hangen in woorden, maar wordt ze geleefd in dorpen, steden en straten. Lokaal, herkenbaar, samen.

**Vereniging van
Nederlandse Gemeenten**

Nassaulaan 12
2514 JS Den Haag
+31 70 373 83 93

info@vng.nl

mei 2025